

Reprezentările lui Cautes și Cautopates în Dacia

Ways of Portraying Cautes and Cautopates in Roman Dacia (Summary)

This article presents the different ways of portraying Cautes and Cautopates, Mithras's torchbearers, in the cult images discovered in Dacia. Although most of the pieces respect the classical iconography of the two, there are certain differences that pose problems in trying to understand their meaning. A future analysis of the issue is needed in order to clarify the hidden aspects of the part played by the torchbearers in the cult of Mithras.

Iconografia mitriacă are ca element central scena tauroctoniei. În această scenă, zeul Mithras este reprezentat sacrificând taurul, act ritualic cu valențe cosmogonice. Grupul format din zeu și animalul sacrificat este, în majoritatea cazurilor, flancat de cei doi acoliți ai lui Mithras: Cautes și Cautopates. Fiind un cult al misterelor, informațiile legate de simbolistica fiecărui element din cadrul cultului, și deci și cele legate de dadofori, sunt lacunare. Este nevoie de o analiză a tuturor descoperirilor arheologice referitoare la cultul mitriac pentru a se înțelege mai bine formele de manifestare a acestei credințe precum și a ideilor pe care este fundamentată.

Credincioșii își exprimau atașamentul la acest cult prin dedicarea unor reliefuri, în general de mici dimensiuni, care erau atașate pe pereți. În Dacia s-a constatat o oarecare „producție în masă”. Reliefurile descoperite în provincie constituie aproape un sfert din totalul descoperirilor mitriace¹. Grosimea de doar 2 – 4 cm a reliefurilor a permis supraviețuirea în timp a acestora mai ales sub formă de fragmente. Cererea mare de astfel de plăcuțe votive a dus la standardizarea acestora. Scena tipică a tauroctoniei, care ne interesează în acest moment, era compusă din următoarele elemente: în centru Mithras, reprezentat în costum oriental, purtând, în numeroase redări, o bonetă frigiană, este așezat deasupra taurului, stăpânindu-l cu genunchiul stâng. Cu mâna stângă prinde animalul de nări sau de coarne în timp ce în mâna dreaptă are pumnalul de sacrificiu. Redarea feței nu exprimă un sentiment de triumf, specific învingătorului, ci un sentiment de tristețe. Mithras îndeplinește sacrificiul la porunca zeului Sol, întorcând, capul el împlântă cuțitul între coastele taurului. „Din corpul victimei muribunde răsar toate ierburile și plantele cele bune [...]. Din măduva spinării sale a răsărit grâu care ne dă pâinea, și din sângele lui vița de vie, care ne dă sacra băutură a

---

¹Manfred Clauss, *The Roman Cult of Mithras*, Edinburgh University Press, 2000, p. 56.

misterelor”². Actul are deci un caracter regenerativ al naturii, lucru figurat prin coada bouului care se termină în spice, prin câinele și șarpele (simboluri telurice) care ling sângele ce țâșnește din rană. Răul este de asemenea simbolizat prin scorpionul care încearcă să otrăvească organele genitale ale victimei – sămânța regeneratoare a omenirii. Grupul central este încadrat de acoliții zeului: Cautes și Cautopates, îmbrăcați asemenea lui Mithras în veșmânt oriental. Cautes, situat în stânga zeului, ține o torță cu flacăra în sus. Cautopates, aflat în partea dreaptă a zeului ține o torță cu flacăra în jos. Cadrul de desfășurare a sacrificiului este boltit, imitând peștera în care zeul a dus la bun sfârșit actul ritual.

Din cele 168 de plăcuțe votive sau fragmente de plăcuțe descoperite pe teritoriul fostei Dacii (incluzând descoperirile din castrul de la Pojejena), Cautes și Cautopates apar redați pe 102 dintre acestea. Bineînțeles ca dadoforii nu se disting în întregime pe toate aceste piese, dar ei pot fi relativ ușor de recunoscut prin atributele caracteristice sau prin poziția ocupată în cadrul scenei. Cei doi nu apar redați doar pe astfel de plăcuțe. Reprezentări ale dadoforilor au apărut și pe un medalion din Transilvania, pe un altar la Apulum. S-au descoperit și statuete ale celor doi la Sarmizegetusa, Apulum, Micia, Drobeta, și Transilvania (proveniența exactă nu este cunoscută).

Locul obișnuit al lui Cautes este în stânga lui Mithras în timp ce Cautopates se află în dreapta sa. Această ordonare a personajelor are o simbolistică astronomică. Cautes, care ține o torță în sus reprezintă răsăritul, în timp ce Cautopates, ce ține o torță îndreptată spre pământ, reprezintă apusul soarelui. Legătura cu astronomia este întărită și de alte elemente ce vor fi prezentate mai târziu. Ordinea nu a fost însă întotdeauna respectată. Astfel pe trei piese de la Apulum³, Micia⁴, și comuna Ozd⁵, jud. Mureș, locul celor doi este inversat.

Dacă în iconografia clasică Cautes ridică o făclie iar Cautopates ține una în jos, în Dacia (și nu numai), există un număr de piese ce constituie excepții. Atât Cautes cât și Cautopates țin torțele îndreptate în sus în trei piese descoperite la Apulum⁶, Romula⁷, și Oltenia (nu se cunoaște locul exact al descoperirii)⁸. În unele cazuri dadoforii (unul dintre ei sau ambii) au câte o torță în ambele mâini. La Ulpia Traiana s-a descoperit o piesă în care ambele personaje au două făclii⁹. Cautopates ține câte o torță îndreptată în jos în ambele mâini în patru tăblițe descoperite în capitala provinciei¹⁰, una la Potaissa¹¹, una la Micia¹². Cautes ridică două torțe pe două reliefuri la Ulpia

---

²Franz Cumont, *The Mysteries of Mithra*, Chicago, Open Court, 1903, p. 136-137; M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol II, Ed. Universitas, Chișinău, p. 314.

³ CIMRM 2000

⁴ CIMRM 2025

⁵ A. Zrinyi, *Materiale în legătură cu cultul lui Mithra în Muzeul regional din Tîrgu-Mureș*, în **RM**, Anul II / 1965, p. 431.

⁶ CIMRM 2001

⁷ CIMRM 2171

⁸ CIMRM 2180

⁹ CIMRM 2073

¹⁰ CIMRM 2052,2064, 2078, 2079

¹¹ CIMRM 1924

¹² CIMRM 2018

Traiana¹³, și pe unul la Potaissa¹⁴; Cautes ridică o torță cu mâna dreaptă, și ține o altă torță în mâna stângă. În timp ce Cautopates are un arc în mâna stângă; torța, capul și partea superioară a corpului său sunt pierdute Apulum¹⁵.

Pe plăcuțe, dadoforii sunt redați într-o poziție relaxată, având în majoritatea cazurilor, picioarele încrucișate. Există însă și scene în care picioarele acestora nu sunt încrucișate: două reliefuri de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa¹⁶, trei de la Apulum¹⁷ și unul descoperit la Romula¹⁸.

Există o serie de cazuri în care unul sau ambele personaje țin o mână îndreptată spre taur. Acesta este mai ales cazul lui Cautopates ce ține mâna stângă spre coada taurului, în trei descoperiri din capitală¹⁹, două din Apulum²⁰. La Romula dadoforii țin un *pedum* sau o torță într-o mână iar pe cealaltă o întind spre taur²¹.

În ceea ce privește îmbrăcămintea, există și aici diferite variante. Boneta frigiană, atribut indispensabil lipsește totuși în două piese. În cea de la Apulum ambii acoliți au capul descoperit²², în timp ce în cea descoperită la Micia doar Cautopates nu are bonetă²³. Alte particularități se găsesc în capitala Ulpia Traiana, Cautopates are un brâu ornamentat²⁴, sau o tunică scurtă decorată cu ciucuri²⁵.

Un element ce apare pe mai multe reliefuri este *pedum*-ul, adică un toiag sau un băț. Acesta este redat în trei piese de la Ulpia Traiana²⁶, două de la Apulum²⁷, și câte una de la Romula²⁸ și Cincșor²⁹. Dacă în majoritatea cazurilor Cautes și Cautopates țin toiagul într-o mână, iar în cealaltă torța, în reliefurile de la Romula, cei doi țin câte un toiag, îndreptând mâna liberă spre taur. Este unul din puținele reliefuri descoperite până acum în Dacia, în care acoliții nu își au torțele, atribute nelipsite în restul reprezentărilor. O scenă de la Apulum îi prezintă pe dadofori în veșmânt oriental, dar fără boneta frigiană. Sprijinit pe umărul stâng aceștia au câte un toiag la capătul căruia se află probabil o bonetă frigiană. Dadoforii nu au picioarele încrucișate și poartă încălțări înalte³⁰.

Arcul, asociat în mod obișnuit cu Mithras, apare asociat și dadoforilor în trei reliefuri. Din cele două descoperite la Apulum pe primul este

---

¹³ CIMRM 2130, 2136

¹⁴ CIMRM 1922

¹⁵ CIMRM 1958

¹⁶ CIMRM 2006, 2079

¹⁷ CIMRM 1974, 1975, 2000

¹⁸ CIMRM 2172

¹⁹ CIMRM 2055, 2062, 2063

²⁰ CIMRM 1972, 1975

²¹ CIMRM 2168

²² CIMRM 1974

²³ CIMRM 2025

²⁴ CIMRM 2058

²⁵ CIMRM 2093

²⁶ CIMRM 2042, 2063, 2149

²⁷ CIMRM 1974, 2000

²⁸ CIMRM 2168

²⁹ CIMRM 2015

³⁰ CIMRM 1974

reprezentat Cautopates cu un arc în mâna stângă³¹, iar pe cel de-al doilea, Cautes ține un arc în mâna stângă, iar cu dreapta ridică o făclie³²; iar în cel ce provine de la Potaissa, Cautes ține torța ridicată cu mâna dreaptă, iar în mâna stângă ține un arc. Cautopates ține în mâna dreaptă o torță îndreptată în jos, iar în mâna stângă ține un arc deasupra umărului³³.

Pe un fragment găsit la Pojejena se păstrează o parte din corpul lui Cautopates. Capul, piciorul drept de sprijin și laba piciorului stâng lipsesc. Poartă veșmânt oriental, și un brâu de care era atârnat un pumnal. Ține în mâna stângă o faclă, sprijinită pe umăr, de ea e atârnat un vas cu toartă sau un coșuleț vopsit cu culoare verde sau albastră³⁴. Aceasta este singura reprezentare de acest gen descoperită până în prezent pe teritoriul provinciei Dacia.

Rolul jucat de astronomie în adorarea lui Mithras este dovedit de reliefurile de la Ulpia Traiana care îi prezintă pe Cautes (dreapta) care ridică două torțe (sparte) și Cautopates (stânga), care ține câte o torță îndreptată în jos în ambele mâini. Între cel din urmă și Mithras, se află capul unui leu. În câmpul reliefurilor sunt reprezentate șapte stele: câte una de fiecare parte a capului lui Mithras, două deasupra și una sub capul leului, una pe stomacul taurului și una pe corpul lui Cautes³⁵. Deosebită este și piesa descoperită la Pojejena în care Cautopates este îmbrăcat cu o tunică, pe umeri poartă o mantie, iar pe cap are boneta frigiană. În mâna stângă ține un corn în formă de semilună. Mâna dreaptă este adusă în față, deasupra mijlocului și îndoită. Elementele feței nu se disting. Coafura este foarte asemănătoare cu cea a lui Mithras. Cautes poartă bonetă frigiană și tunică. Elementele feței se disting slab. În mâna stângă ține un corn în formă de semilună cu deschiderea spre rama reliefului. În mâna dreaptă ridicată ține o făclie îndreptată spre Mithras³⁶.

Pe monumentul descoperit în satul Doștat (jud. Alba), dar originar din Apulum sau Ulpia Traiana (evident o localitate foarte importantă a Daciei, cu înfloritor centru al cultului mitriac), dadoforii nu au picioarele încrucișate. Cautopates (stânga) ține un scorpion în mâna stângă, iar Cautes (dreapta) ține în mâna stângă un cap de taur. Torțele s-au pierdut. Cautes poate simboliza jumătatea de an în care ziua este mai lungă decât noaptea, iar Cautopates cealaltă jumătate, dacă taurul și scorpionul au o semnificație astrală reprezentând probabil cele două zodii. Mai potrivit în acest caz ar fi fost redarea simbolurilor pentru zodiile berbec și balanță, dar s-au preferat următoarele două perioade deoarece simbolurile lor erau familiare cultului³⁷.

Culorile s-au folosit ca decor suplimentar. S-au păstrat urme de culoare roșie 14 reliefuri descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, 3 la Apulum, 2 la Pojejena și 1 la Potaissa. Pe un fragment de la Pojejena se presupune folosirea culorii verde sau albastră.

Reliefurile votive nu au fost unica formă de manifestare artistică a cultului, pe care au fost reprezentați dadoforii. Aceștia apar și pe un medalion

³¹ CIMRM 1958

³² CIMRM 1975

³³ CIMRM 1920

³⁴ N.Gudea, O.Bozu, *A existat un sanctuar mithraic la Pojejena?*, în *Banatica*, 4, 1977, p. 565, nr. 3.

³⁵ CIMRM 2052

³⁶ N.Gudea, O.Bozu, *op. cit.*, p. 117-118, nr. 1.

³⁷ M. Clauss, *op. cit.*, p. 97.

de marmură albă. Dimensiuni: 15 X 12 cm. Descoperit în Transilvania în 1864, din colecția Opperman, acum la Paris, Cabinet des Médailles (vitrina 5, nr. 11). Cautes și Cautopates au picioarele încrucișate³⁸. Cautes se poate distinge pe un altar din calcar descoperit la Apulum³⁹.

Relieful de cult descoperit la Ulpia Traiana Sarmizegetusa cu dimensiunile: 94 X 131-133 X 31-35 cm este o reprezentare mutilată a tauroctoniei⁴⁰. În spatele scenei principale e un copac cu ramuri, care indică faptul că dadoforii au fost omiși inițial. M. Clauss este de părere că relieful a fost extins ulterior pentru a include dadoforii, sub formă de statuete. Când aceștia au fost atașați ulterior, cotul lui Cautes a trebuit să fie parțial spart pentru a permite așezarea piesei între relief și zid⁴¹.

Cautopates, este reprezentat printr-o statuie votivă de marmură albă, înaltă de 90 cm, înfățișând un tânăr în picioare cu haină scurtă până deasupra genunchilor, piciorul stâng încrucișat peste dreptul. Capul lipsește, la fel antebrațul drept. Ține un scorpion în mâna stângă. Sunt vizibile urme de culoare roșie. Piedestalul are laturile de 36 X 14 X 15 cm și o inscripție. Statuia e ruptă de soclu, care e despăcat la mijloc în sens vertical⁴². Cautes este la rândul său este reprezentat printr-o statuie votivă din marmură albă, înaltă de 89 cm, sub înfățișarea unui tânăr în picioare. Poartă veșmânt oriental și are picioarele încrucișate. Și capul acestuia este pierdut, la fel mâna dreaptă cu care ținea torța. Cu mâna stângă ține capul unui taur. Piedestalul 33 X 18 cm, conține o inscripție⁴³.

Dadofor poate să fie și statuia din calcar, înaltă de 92 cm, descoperită la Apulum reprezentând o persoană în veșmânt oriental. Picioarele nu sunt încrucișate. Capul, brațul drept și picioarele sunt pierdute. În mâna stângă ține capul unui taur sau a unui berbec⁴⁴. La fel și statuia din calcar, înălțimea 52 cm, descoperită împreună cu cea prezentată anterior. Torso-ul unui personaj în veșmânt oriental. Și el ține capul unui taur (?) în mâna stângă. Capul, brațele și picioarele sunt pierdute⁴⁵.

Statuie din Transilvania. Lipsesc alte detalii. Cautes în picioare cu bonetă frigiană și tunică. Picioarele nu sunt încrucișate. Poartă încălțări cu vârfurile crestate. Ține o torță în mâna dreaptă ridicată și un cap de taur în mâna stângă⁴⁶.

Bărcăcilă în *Arh.Olt.* 1934, 34 nr. 2c menționează o statueta de bronz a unui personaj cu bonetă frigiană. Î = 4,3 cm. Descoperită în satul Cătunele de Motru (jud. Mehedinți). Ar putea fi vorba de un dadofor, dar nu există informații exacte. Totuși torța se pare că s-a pierdut⁴⁷.

La Apulum s-au descoperit două capete din gresie. Primul, cu înălțimea de 35 cm. Capul are bonetă frigiană. Este vorba de un dadofor sau

---

³⁸ CIMRM 2187

³⁹ CIMRM 1938

⁴⁰ CIMRM 2084

⁴¹ M. Clauss, *op. cit.*, p. 97

⁴² CIMRM 2120

⁴³ CIMRM 2122

⁴⁴ CIMRM 1956

⁴⁵ CIMRM 1957

⁴⁶ CIMRM 2185

⁴⁷ CIMRM 2158

de Attis⁴⁸. Al doilea cu înălțimea de 16 cm.. Capul are bonetă frigiană. Este vorba de un dadofor⁴⁹.

Cautes și Cautopates sunt invocați și în inscripții. Pe plinta unui relief din marmură descoperit în ruinele mitraeumului de la Ulpia Traiana este incizată inscripția (destul de corect executată): *Severus aug(usti) lib(ertus) [Cautop?]ati*. Traducerea: „Severus libert al împăratului, lui ? Cautopates (i-a pus prinosul)”. Numele credinciosului - dedicant (libert împărătesc) pare să fi fost luat după unul dintre împărații cu acest *cognomen* (Septimius Severus, Marcus Aurelius Severus Alexander), al cărui sclav fusese. Numele divinității „Cautopates” este foarte dubios, nu e indicat de spațiul disponibil. La sfârșit de formulă epigrafic-dedicatorie ar fi de așteptat mai curând verbul *pos(uit)*⁵⁰. La Apulum avem o inscripție în peretele unei case. *Cauti / G(aius) Heren/nius / Ermes v(oto)*. Traducerea: „Lui Cautes, Gaius Herennius Ermes, promisiunea (făcută a îndeplinit)”⁵¹.

Inscripție de la Micia – Vețel: *Cau/te*⁵².

Majoritatea pieselor mitriace respectă iconografia clasică. Particularitățile ce apar în unele piese în ceea ce privește ipostazele în care sunt surprinși Cautes și Cautopates pot fi explicate prin gusturile și posibilitățile dedicanților sau prin ideile lapidarilor și înțelegerea diferită a teologiei mitriace de către aceștia. O concluzie definitivă nu poate fi însă formulată fără o analiză a pieselor din Dacia în contextul manifestărilor generale ale acestei credințe pe tot cuprinsul Imperiului.

---

⁴⁸ CIMRM 1987

⁴⁹ CIMRM 1988

⁵⁰ IDR III/2, 290; CIMRM 2135, 2136

⁵¹ CIMRM 1977

⁵² CIMRM 2019

CIMRM 1920

CIMRM 1935

CIMRM 1072

CIMRM 1973

CIMRM 1987

CIMRM 1988

CIMRM 2000

CIMRM 2001

CIMRM 2006

CIMRM 2052

CIMRM 2062

CIMRM 2160-2162

CIMRM 2168

CIMRM 2187

CIMRM 2198